

ğu halde nedense Türkler'i pek sevmemiş ve fırsat düştükçe bunu belirtmekten çekinmemiştir. Osmanlı tarihçileriyle ilgili eserinde Türkler'i "çoban millet" (Babinger [Üçok], s. 7) olarak nitelemesi, bir İsviçre gazetesinde fethin 500. yıldönümü münasebetiyle yazdığı makalede fetih olayı için "kan gölü" terimini kullanması bunun sadece iki örneğidir. Bununla birlikte Babinger'in yaptığı araştırmalar, yayımladığı kronikler ve eski Alman seyahatnâmeleriyle Türk tarihine hizmet ettiği inkâr edilemez. Babinger'in büyük bir kısmı erken devir Osmanlı ve İstanbul tarihiyle ilgili makalelerinin seksen üç tanesi, merkezi Münih'te olan Südosteuropa - Gesellschaft (Güneydoğu Avrupa Kurumu) tarafından üç cilt halinde derlenerek yayımlanmıştır (*Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, I-III, München 1962, 1966, 1976). Bunlardan I. (s. 1-51) ve III. ciltlerde (s. 1-9) Babinger'in 1910-1968 yılları arasında basılmış eser ve yazılarının bibliyografyası yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Fr. Babinger, *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, München 1962, I, 1-51 (1976); III, 1-9; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1980, II, 456-459; H. J. Kissling, "Franz Babinger (1891-1967)", *SOF*, XXVI (1967), s. 375-379; Yılmaz Öztuna, "Alman Türkoloğu Prof. Babinger'le Bir Konuşma", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 9, İstanbul 1967, s. 19-21; Mihail Guboğlu, "Franz Babinger", *SAO*, VII (1968), s. 233-235; *TA*, V, 18-19; R. Ekrem Koçu, "Babinger, Franz", *İstA*, IV, 1773-1774.

SEMAYİ EYİCE

BÂBİL

Eski Mezopotamya'nın en büyük ve en ünlü şehri.

Akkadca "tanrının kapısı" anlamına gelen Bâbil adı (bâb "kapı", ili "tanrının"), İbrânîce'de Bâbel/Bâvel, Persçe'de Babiruş ve Grekçe'de Babylon şekillerinde kullanılmıştır. Şehrin adına ilk defa milattan önce III. binyılın sonlarına ait Akkad vesikalarında rastlanır; ancak kuruluşunun çok daha önce olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü şehrin ilk adı Sumerce Ka-dingir-ra'dır (ka "kapı", dingir "tanrı", -ra "-nın") ve Bâbil'in bu isimden Akkadca'ya yapılmış bir tercüme olduğu açıklıkla anlaşılmaktadır. Bir çivi yazılı tabletin verdiği bilgiye göre Sumer şehir-devletlerini yıkarak Sâmi Akkad İmparatorluğu'nu kurmuş olan Akkadlı Sargon (m.ö. XXIV. yüzyıl) Bâbil'i

ele geçirip tahrip etmiş ve mâbedlerinden kaldırdığı tanrı heykellerini, kendi başşehri Akkad'ın yanına kurduğu yeni Bâbil şehrine götürmüştür (Laessoe, s. 25). Bu bilgiden, ilk Bâbil'in eski bir Sumer şehri olduğu ve Akkadlar tarafından tamamen tahrip edilerek kendi dillerinde yine aynı anlama gelen yeni bir isimle şimdiki harabelerinin bulunduğu yere tekrar kurulduğu sonucu elde edilmekte, ayrıca bugüne kadar yeri tesbit edilemeyen fakat Bâbil yakınlarında olduğu bilinen Akkad şehrinin de Bâbil harabelerini oluşturan tepelerden birinin altında bulunabileceği ihtimaline varılmaktadır (*NBD*, s. 117). Tevrat'a göre de Bâbil, Nuh tufanından sonra ilk kudretli adam olan Nemrud'un krallığının başladığı Sinear (Sumer) ülkesindeki dört şehirden biridir (Tekvîn, 10/10).

Bâbil'in en az 2000 yıl devam ettiği anlaşılan tarihî ömrünün başlıca safhalarını Amurrular (Eski Bâbil Krallığı, m.ö. 1894-1595), Kassitler (1595-1174), Asur hâkimiyeti (745-626) Keldâniler (Kaldeliler [Yeni Bâbil Krallığı] 626-539), Ahame-niler (İran hâkimiyeti, 539-332) ve İskender-Selevkî (332-275) dönemleri teşkil etmektedir. Bu tarihî safhalar içinde özellikle önem taşıyan iki devir, en büyük hükümdarları kanunlarıyla ünlü Hammurabi olan Amurrular ile Kitâb-ı Mukaddes ve *Herodot Tarihi*'nde çeşitli yönleri ayrıntılı biçimde anlatılan Keldâniler devirleridir. Bâbil'e en parlak dönemini yaşatan Keldâniler, imar faaliyetleriyle ve bilhassa dünyanın yedi hârikasından biri kabul edilen Bâbil'in asma bahçelerini ve daha sonra Büyük İskender'in de içinde öldüğü muhteşem sarayı yaptırmakla ünlü II. Nebukadnezar'ın (605-562; bk. BUHTUNNASR) ölümünden sonra hızla siyasî ve askerî güçlerini kaybetmeye başlamışlar ve 539 yılında Pers Kralı Kyros (559-530) tarafından yıkılmış-

lardır. Tarih boyunca pek çok defa ele geçirilen Bâbil her seferinde tahrip edilmesine mukabil ünlü Bâbil Kulesi'nin azameti karşısında büyülenen Kyros tarafından yıkılmayıp onarılmış, fakat altmış yıl sonra başlayan büyük bir isyan üzerine şehri tekrar zapteden Xerxes'in (486-465) emriyle, başta surları ve kulesi olmak üzere hemen tamamı tahrip edilmiştir (478). Daha sonra, Bâbil'i imparatorluğunun başşehri yapan Büyük İskender (336-323) kulenin molozlarını iki ayda 10.000 kişiye temizleterek büyük bir onarım faaliyetine başlamışsa da bu çalışmalar onun ölümü üzerine durmuştur. Şehir I. Seleukos'un (305-280) Dicle kenarında yeni başşehir Seleukeia'yı kurmasından sonra önemini kaybetmiş, 275 yılında da I. Antiokhos'un (281-260) emriyle ahalisinin büyük kısmının yeni başşehre nakledilmesi üzerine yavaş yavaş harap olarak milattan sonra II. yüzyılın başlarında tamamen metruk hale gelmiştir.

Bağdat'ın 88 km. güneyindeki Hille kasabası yakınlarında, Fırat'ın doğu kıyısında yer alan ve Bâbil, Kasr, 'Amran İbn Ali, İsnû'l-Esved, Cümcüme, Hümeýra ve Merkez adlı yedi tepe üzerine yapılmış bulunan kalıntıların Bâbil'e ait olduğu Araplar tarafından çok eskiden beri biliniyor ve bu yöreye Atlâlû Bâbil (Bâbil harebeleri) deniliyordu. Avrupalılar'ın bu durumu öğrenmeleri ise ancak yakın çağlarda olmuş ve harebelerin ilmi araştırma ve kazılara konu teşkil etmesi XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlamıştır. Bazı eski Arap yazarları Bâbil hakkında bilgi vermekte iseler de bu bilgiler çok mübalağalı ve efsanelerle karışık oldukları için pek fazla bir değer taşımamaktadırlar. Meselâ İbnü'l-Kelbî, şehrin 12 × 12 fersah (60 × 60 km.) ölçüsünde bir alanı kapladığını, Büyük İskender tarafından tahrip edildiğini ve Fırat'ın sularının şehrin surlarını yıkmaması için Buhtunnasr tarafından bugünkü nehir yatağına akıtıldığını yazmaktadır. Gerçekte ise asıl şenin sadece 1000 hektarlık bir alanı kapladığı, İskender tarafından yıkılmayıp bilakis başşehir yapılarak onarımına başlandığı ve Buhtunnasr'ın da Fırat'ın yatağını değiştirmede, hatta Herodot'un (ö. m.ö. 425) yazdığına göre Kyros'un şehri nehir yolundan fethettiği bilinmektedir. Öte yandan Ebû'l-Fidâ Hz. İbrâhim'in Nemrut tarafından Bâbil'de ateşe atıldığını, el-Bekrî de Bâbil Kulesi'ni Nemrud'un yaptırdığını ve bu kulenin Kur'an'ın "Onlardan öncekiler düzen kurmuşlardı. Bu-

Bâbil kalıntılarından bir görünüş

nun üzerine Allah binalarının temelini çöktürdü de tavanları başlarına yıkıldı. Azap onlara farketmedikleri yerden geldi" (en-Nahl 16/26) âyetinde bahsedilen bina olduğunu yazmaktadır. Gerçeğe en yakın bilgilere İbn Havkal ile Kazvî'nin rastlanır. İbn Havkal kendi yaşadığı çağda (X. yüzyıl) Bâbil'in, üzerinde küçük bir köy bulunan harabelerden ibaret olduğunu, oradaki yapıların Irak'takilerin en eskilerini teşkil ettiğini, şehrin Ken'ân hükümdarları tarafından kurulup saltanat merkezi ittihaz edildiğini ve kalıntılardan geçmiş dönemlerin ihtişamının anlaşılabilirliğini, Bâbil yakınında Hille'de kadılık yapan Kazvî'nin de (ö. 1283) harabelerdeki tuğlaların halk tarafından inşaatlarda kullanılmak üzere yağmalandığını bildirmektedir (Arap yazarlarının verdikleri bilgiler için bk. topluca *İA*, II, 177-179; *EI*² [İng.], I, 846). Yapılan ilmi araştırmalar, bugün de adına Bâbil denilen, Nebukadnezzar'ın kuzey sarayı kalıntılarının yer aldığı tepede bir Abbâsî yerleşim merkezinin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Bâbil'in binalarının tamamen tuğladan yapılmış olması, şehrin terk edilmeye başladığı milâttan önce III. yüzyıldan harabelerinin yakın yıllarda koruma altına alınmasına kadar, bölge sakinlerince muazzam bir tuğla ocağı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Buna rağmen bugün sistemli arkeolojik kazılar, kazılarda bulunan çivi yazılı tabletlerle tabletler üzerine çizilmiş planlar ve bir süre burada kalan Herodot gibi yazarların yaptıkları açıklamalar sayesinde şehrin büyük bir kısmı son çağlarındaki biçimiyle tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Kazılarda ortaya çıkarılan mimari eserlerin hemen tamamı Keldânîler'den kalmadır ve daha eski dönemlere ait yapıların çeşitli fetihler sonucu meydana

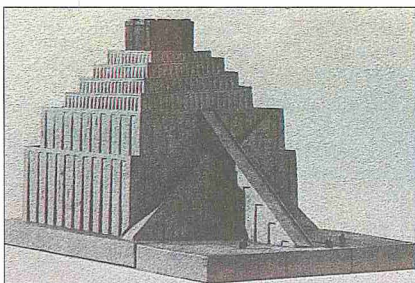
gelen yıkımlarla II. Nebukadnezzar'ın giriştiği imar faaliyetleri sırasında yok edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bâbil'i bir kanallar şehri haline getiren, Herodot'un efsanevi kraliçe Semiramis tarafından yaptırıldığını söylediği ünlü su kanallarının çoğunun ise Hammurabi dönemine ait olduğu belirlenmiştir. Kazılar sonunda tesbit edildiğine göre Keldânîler devrindeki Bâbil, bugün yatağını değiştirerek harabelerin biraz uzağından geçen Fırat'ın iki yakasında 1000 hektarlık dik-dörtgen planlı bir arazi üzerine kurulmuş ve önünde derin bir hendek bulunan, dıştaki yaklaşık 4 m., içteki 6.5 m. kalınlığında olan çift sıralı surlarla koruma altına alınmıştır. Ayrıca şehrin Fırat'ın doğusunda kalan ana kesimi, sonradan surların dışına taşığı anlaşılan mahallelerle bunların kuzeyine inşa edilen II. Nebukadnezzar'ın sarayını da içine alacak şekilde, iki ucu Fırat'a varan 18 km. uzunluğundaki üçüncü bir surla daha çevrilmiştir. Kazılar sonunda, Herodot ile yine milâttan önce V. yüzyılda yaşayan Pers Kralı Kyros'un hekimi Yunanlı Ktesias tarafından verilen bilgilerin çok abartmalı olduğu anlaşılmış, ancak yine de sekiz büyük kapıdan girilen Bâbil'in ellinin üzerinde mâbedi, iki sarayı, birbirini kesen sokakları, muntazam caddelerin açıldığı geniş meydanları ve Fırat'ın iki yakasını birleştiren, taş ayaklar üzerine kurulmuş tarihin ilk büyük köprüsü ile eski dünyanın en büyük şehri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Klasik yazarların, II. Nebukadnezzar'ın dağlık Medya'dan gelen eşi için vatan hasretini dindirmesi amacıyla yaptırdığını yazdıkları asma bahçelerin kalıntıları kesin olarak tesbit edilememiştir. Ancak kazılar sırasında bulunan güçlü ayaklara oturtulmuş, ne oldukları tam anlaşılamayan bazı tonoz ve kemerlerin bu bahçelerin teras alt yapıları olabileceği ileri sürülmektedir.

Bâbil'in Eskiçağ tarihinde klasik yazarları da etkileyen ve şehri tasvir ederken mübalağa yapmalarına sebep olan çok büyük bir şöhreti bulunmaktadır. Burası daima, özellikle semavî dinlerde insanoğlunun kendini beğenmişliğinin, Allah'a baş kaldırışının, ahlâksızlığın ve büyüculüğün merkezi kabul edilmiştir. Ancak bu inanışlarda gerçek payı bulunmakla beraber, II. Nebukadnezzar'ın milâttan önce 586'da Kudüs'ü tahrip ederek halkının tamamını Bâbil'e götürmesi sonucu yahudilerin başlattıkları ve özellikle "Bâbil esareti"nin bitmesinden (m.ö.

539) sonra da burada kalarak "Bâbil Talmudu"nu (bk. TALMUD) kaleme alan din adamlarının devam ettirdikleri menfi propagandanın da rolü büyüktür. Meselâ Eski Ahid'in bir babının tamamı, "Ey fahişel" diye hitap ettiği Kudüs'ün ahlâksızlıklarını ayrıntılı biçimde anlattığı (Hezekiel, 16/1-63) ve tarihin herhangi bir döneminde Bâbil böyle bir lakapla anılmadığı halde (*IDB*, I, 338), Romalılar devrinde kaleme alınan Yeni Ahid'de kimliği açıklanmadan kötülenmek istenen Roma Bâbil adı altında tanıtılmış ve "alınanda dünyanın fahişelerinin ve iğrençliklerinin anası" yazılı bir kadına benzetilmiştir (Vahiy, 17/5). Bâbil'in küfrü ve Allah'a karşı dik başlılığı sembolize etmesi ise Bâbil Kulesi'nden kaynaklanmaktadır.

Bâbil Kulesi. Bâbil, adının mânâsından da anlaşıldığı üzere dinî önemi büyük bir şehirdi ve burada gerek çivi yazılı tabletlerin, gerekse klasik yazarların verdikleri ölçülere göre Mezopotamya'daki geleneksel mâbed kuleleri olan *ziggurat* / *zıqqurat*ların (Akkadca *zakâru* "dikilmek, yükselmek"ten) en büyüğü bulunuyordu. Bu zigguratın ne zaman yapıldığı bilinmemekte ise de bir tablette Akkad Kralı Şarkalışarri'nin (2217-2193) Bâbil'deki zigguratu tamir ettirdiğini söylemesi, Bâbil'in ikinci kurucusu Sargon tarafından yaptırılmış olabileceğini akla getirmektedir; ancak adının yine Sumerce olması (*Etemenanki*), ilk Bâbil (*Kadın-girra*) şehrinde de bulunduğunu gösterir. Bu gibi tarihî konularda Benî İsrâil efsanelerini aynen benimseyen eski İslâm müfessirlerine göre de *Micdel* (köşk) adını verdikleri Bâbil Kulesi Nemrud tarafından yaptırılmıştır. Bugün yerinde *sahn* (çukur) denilen geniş ve derin bir çukurun yer aldığı Bâbil zigguratını, bazı Sumer şehirlerinde nisbeten sağlam

Herodotos'un tarifine uygun biçimde yapılmış Bâbil Kulesi maketi (Oriental Institute-University of Chicago)

Bâbil Zigguratı'nın daha küçük bir benzeri olan Ur Zigguratı'nın merdivenleri

vaziyette bulunan daha küçük benzerlerine bakarak bilinen boyutları içinde tasavvur etmek mümkün olmaktadır. Kaynaklardan zigguratın 91 × 91 m. ebadında bir kare taban üzerine oturduğu, tamamı 75 m. yükseklikte gittikçe küçülen altı kattan meydana geldiği ve tepesinde kat sayısını yediye, toplam yüksekliği 91 metreye çıkaran mavi sırlı tuğlalardan yapılmış baştanrı Marduk'un hariminin, çevresinde ise mâbed kompleksi ile muhtemelen şehre adını veren "mukaddes kapı"nın yer aldığı öğrenilmektedir. Herodot, tepeye katların tamamını dıştan dolanan bir merdivenle çıkıldığını, ancak bir yatak odası şeklinde döşenmiş olan Marduk'un harimine, tanrının seçtiği bâkirelerden başka kimsenin giremediğini yazmaktadır (I, 181-182). Bâbil zigguratu, büyüleyici azametiyle Mezopotamya sanatlarını kuvvetle etkilemiş, Asur dikili taşlarının hemen tamamı bu şekilde yapıldığı gibi İslâmî devirde de benzerlerinin dikildiği görülmüştür. Meselâ Abbâsîler döneminde Bağdat yakınlarında inşa edilen Sâmerâ Ulu Camii'nin **Melviye** (helezon) denilen minaresi, Bâbil Kulesi'nin, yıkılmasından çok sonraki asırlarda dahi Mezopotamya halklarının hâfızalarında yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. 3 m. yüksekliğinde, 33 × 33 m. ebadında bir kare kaide üzerine oturan ve tepesi kısmı bir köşk görünümünde olan minareye, gövdesini dıştan saran 2.30 m. enindeki müezzin yolu ile gittikçe daralan yedi katlı âbidevi bir kule şekli verilmiş ve minare bu hali ile Bâbil Kulesi'nin yuvarlak gövdeli küçük bir kopyası durumunu almıştır. Yine aynı döneme ait olan Ca'feriye şehrindeki Ebû Dülef Camii'nin minaresi de bu kulenin daha küçük bir benzeridir.

Zigguratın tepesindeki mukaddes mahall sebebiyle Marduk mâbed kompleksine verilen Sumerce ad **E-sag-ila**'dır ve kelime anlamı, Tevrat'taki "başı göklerle erişecek kule" ifadesine (Tekvîn, 11/4) temel teşkil edecek şekilde "başını (göğe) kaldırmış (yükseltmiş) tapınak"tır. Hiç şüphesiz Eskiçağ tarihinin en yüksek yapısını oluşturan Bâbil zigguratının bir de bu anlama gelen isme kaynak olması, kule kavramının Allah'a karşı baş kaldırmayı göstermesine sebep teşkil etmiştir. Benî İsrâil geleneğinde, Nemrud'un Allah'a kafa tutmak ve öldürmek için yüksek bir kule yaptırmış şeklinde yer alan bu küfür ve isyan motif (İA, IX, 192), Kur'an-ı Kerim'de de Firavun'un ağzından, "Ey ileri gelenler! Si-

zin benden başka tapacak bir tanrının olmadığına eminim. Ey Hâmân! Benim için çamur üzerine ateş yak (tuğla yap) ve bana öyle yüksek bir kule yap ki Mûsâ'nın tanrısına çıkabileyim" meâlindeki âyetle dile getirilmiştir (el-Kasas 28/38; el-Mû'min 40/36-37).

Bâbil Kulesi aynı zamanda karışıklığın ve yetmiş iki dilin, yani bütün dünyanın dillerinin bir tek ana dilden türemiş olduğu yolundaki görüşün sembolüdür ve bu sembol bazı ilim adamları tarafından delil olarak dahi kullanılmıştır (TA, V, 15). Tevrat'a göre tûfandan sonra Sinear bölgesine yerleşen Hz. Nûh'un oğulları, "Bütün yeryüzü üzerine dağılmaya-lım diye gelin kendimize bir şehir ve başı göklere erişecek bir kule bina edelim..." derler ve inşaata başlarlar. Ne var ki Allah, hepsinin bir kavim olduklarını görünce anlaşılmaması diye dillerini karıştırır ve onları bütün dünyaya dağıtır; inşaatı yarım kalan şehre de dillerin orada birbirine karışmasından dolayı Bâbil denilir (Tekvîn, 11/1-9). Bu efsane bütün ilim adamları tarafından kabul edildiği üzere **Bâbil** adı için, kelime mânâsının unutulduğu dönemlerde İbrânice **bâlal** "karıştırmak" kökünden yarılan halk etimolojisinin bir hikâyeye süslenmesinden ibarettir. Ancak bu hikâyede gerçek payı olduğu ve başı göklere yükselen kulesi ile Allah'a isyanı sembolize eden Bâbil'in mâzisindeki, düşman tarafından ele geçirilip bir kısım halkınin tehcir edilmesi olaylarından birine telmihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Mezopotamya'nın en büyük ticaret merkezi ve en kozmopolit şehri olan Bâbil'in en karışık ahaliye sahip olduğu dönem Keldânîler devridir. Hükümdarlık sarayındaki kitâbelerden, bu devirde bir kısmı benliğini yitirmiş vaziyette 2000 yıldan beri birlikte yaşayan Sumer, Akkad, Guti, Amurru, Kassit, Ârâmî, Asurlu gibi kavimlerin üzerine, II. Nebukadnezzar'ın Kudüs yahudilerinin tamamı ile zaptettiği çeşitli ülkelerden

şehrin imarı, özellikle zigguratın onarımı için esir işçiler ve Filistinli, Fenekeli, Mısırlı, İyonyalı, Elamlı, Med ve Pers us-talar getirdiği öğrenilmektedir. Kitâb-ı Mukaddes'in bahsettiği, başlangıçta tek olan dilin Bâbil'in ve kulenin yapımı sırasında çeşitli dillere, Hz. Nûh'un torunlarının sayısına göre de yetmiş iki dile (Tekvîn, 10/1-32) ayrılması efsanesinin böyle bir gerçekten kaynaklandığı açıkça belli olmaktadır. Hz. Muhammed'in de "Benî İsrâil yetmiş iki fırkaya ayrıldı; benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, biri hariç hepsi cehennemliktir" (Tirmizî, "İmân", 18) meâlindeki hadisi ile bu efsaneye temas ettiği görülmektedir.

Bâbil Kuyusu. Bâbil, Hârût ve Mârût adlı iki melek ile ilgili olarak (bk. HÂRÛT ve MÂRÛT) bir defa da Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiştir (el-Bakara 2/102). Tarihi boyunca Mezopotamya'nın en önemli astronomi ve astroloji-kehanet merkezlerinden biri olan Bâbil'in, özellikle Keldânîler ve Ahamenîler döneminde büyü-cülüğün de merkezi haline geldiği bilinmektedir (DB, s. 608). Kur'an da söz konusu âyetle, kötüye kullanılmaları şartıyla halka büyü öğreten Hârût'la Mârût'tan bahsetmek suretiyle Bâbil'deki büyüculük faaliyetlerini zımnen dile getirmiştir. Kur'an'da bu iki meleğin cezalandırıldıklarına dair herhangi bir açıklama yapılmamış olmasına rağmen eski Ön Asya efsanelerinin ve özellikle Benî İsrâil rivayetlerinin tesirinde kalan pek çok müfessir ve tarihçi, bu iki meleğin cinsî arzuya kapılarak suç işlediklerini ve bu sebeple de Bâbil kuyusuna baş aşağı asıldıklarını kabul etmektedirler. Fakat ne çivi yazılı belgelerde, ne Herodot ile Ktesias'ın yazdıklarında ve ne de kazılarla ortaya çıkarılan Bâbil kalıntı-larında "Bâbil kuyusu" adıyla temayüz edebilecek önemli bir kuyu izine rastlanmaktadır. Buna karşılık Bâbil Kulesi'nin yerinde büyük ve derin bir çukur görülmekte ve bu çukurun, Bâbil harabelerini asıl tuğla deposu haline getiren

Bâbil'de
kemerli
bir bina
kapısı ve
şehir
surları

zigguratın yerinde, asırlarca süren tuğ-
la yağmacılığı sonucu temelinin de sö-
külmesi suretiyle açıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Çukurun derinliği ise eski Bâ-
billiler'in, zigguratın bir benzerinin de yer-
in altında bulunduğuna dair olan inanç-
larını (TA, V, 15) desteklemekte ve kule-
ye verilen Sumerce **E-temen-an-ki** adı-
nın anlamına (göğün ve yerin temeli olan
tapınak) da ışık tutmaktadır. Öte yandan
Hârût ve Mârût olayının tefsirinde göz
önünde tutulan bir Benî İsrâil rivayetinin
de Şamhozy (Shemhazai) adlı bir me-
leğin yine cinsî günah işledikten sonra
tövbe edip ceza olarak kendini "gökle
yer arasına baş aşağı astığı" anlatılmak-
tadır (Doğrul, s. 35, not 96; *El²* [İng.], III,
237). Hârût-Mârût efsanesine tam bir
paralellik gösteren bu efsanede, günah-
kâr meleğin kuyu yerine gökle yer ara-
sına asılması "kuyu" ve "gökle yer arası"
kavramlarını birleştirmekte, bu durum
ise Bâbil Kulesi'nin gerçek adının taşıdığını
"göğün ve yerin temeli" anlamına çağ-
rışım yapmaktadır. Buna göre, Kur'an-ı
Kerim'de ve orijinal kaynaklarda adına
rastlanmayan Bâbil Kuyusu'nun, özellikle
sahn adlı çukurun etkisiyle yine Bâ-
bil Kulesi'nden türetilmiş bir efsane mo-
tifi olduğu kuvvetli bir ihtimal halinde
akla gelmektedir. Ayrıca Bâbil Kuyusu
tabirine, Bâbil'in bir ahlâksızlık merke-
zi olarak tanınmasından dolayı "Bâbil
batağı, günah çukuru, gayya kuyusu"
anlamında mecazi bir değer eklemek de
mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "İmân", 18; Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*
(nşr. Abdülbâki Gölpinarlı), İstanbul 1957, I, 430;
E. Meyer, *Geschichte des Altertums*, Darmstadt
1953, II/2, s. 185-186; J. Laessoe, *People of
Ancient Assyria*, London 1963, s. 25; A. L. Op-
penheim, *Ancient Mesopotamia*, Chicago 1965,
s. 48-63, 109-125, 153-163; S. N. Kramer, *The
Sumerians*, Chicago 1967, s. 137, 293-294; A.
T. Olmstead, *History of Assyria*, Chicago 1968,
s. 337-357, 476-488; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı
Buyruğu*, İstanbul 1980, s. 35-36, not 96; Ab-
dullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyat*, Ankara, ts.,
s. 136-161; E. Herzfeld, "Bâbil", *İA*, II, 177-179;
A. J. Wensinck, "Hârût ve Mârût", *İA*, V/1, s.
305-306; B. Heller "Nemrûd", *İA*, IX, 192-194;
Arseven, "Babil", *SA*, I, 146-148; W. von So-
den, "Babylon", *RGK*, I, 808-812; T. Jacobsen,
"Babylon", *IDB*, I, 334-338; F. E. Robinson —
J. P. Hyatt, "Magic, Divination, and Sorcery",
DB, s. 608; My. J. Siff, "Babel, Tower of", *EJd.*,
IV, 22-25; M. E. L. Mallowan, "Babylon", *EBr.*,
II, 948-950; D. J. Wiseman, "Babel", "Babylon",
"Babylonia", *NBD*, s. 116-128; G. Awad, "Bâ-
bil", *El²* (İng.), I, 846; G. Vajda, "Hârût wa-Mâ-
rût", a.e., III, 236-237; G. Cardascia, "Babylon",
Elr., III, 325-326; M. A. Dandamayev — G. Gnoli,
"Babylonia", a.e., III, 326-336; "Babil", *TA*, V,
13-17.

SARGON ERDEM

BÂBİLİK

(bk. BAHÂİLİK).

BÂBÜS

fî **TERCEMETİ'L-KÂMÜS**

(بابوس فی ترجمۃ القاموس)

el-Kâmûsü'l-muhî't'in
Merkezzâde Ahmed Efendi
(ö. 963/1556) tarafından
Türkçe'ye yapılan tercümesi
(bk. el-KÂMÜSÜ'L-MUHÎT).

BÂBÜLEBVÂB

(bk. DERBENT).

BÂBÜR

Zahîrûddîn Muhammed Bâbür
(ö. 937/1530)

Bâbürlü Devleti'nin
kurucusu ve ilk hükümdarı
(1526-1530).

6 Muharrem 888'de (14 Şubat 1483)
Fergana'da doğdu. Babası Timur'un to-
runlarından Fergana hâkimi Ömer Şeyh,
annesi Cengiz'in torunlarından Yunus
Han'ın kızı Kutluğ Nigâr Hanım'dır. Bâ-
bür'ün çocukluğu hakkında fazla bilgi
yoktur. Aqnesiyle birlikte Endican Kale-
si'nde otururken babasının bir kaza so-
nucu ölümü üzerine 5 Ramazan 899'da
(9 Haziran 1494) henüz on iki yaşında
iken Fergana hükümdarı oldu.

Bâbür'ün siyasî mücadeleleri üç ana
bölümde ele alınabilir: Fergana hâkimi-
yeti (1494-1504), Kâbil hâkimiyeti (1504-
1526) ve Hindistan hâkimiyeti (1526-1530).
Bâbür başlangıçta akrabalarıyla ve ken-
disini tanımayan kumandanlarla uğraştı.
Amcası ve Semerkant hâkimi Sultan
Ahmed Mirza gailinden kurtulduktan
sonra Taşkent hâkimi Sultan Mahmud-
la mücadele etti. Bâbür'ün asıl gayesi
Endican'da saltanat sürmek değil ata-
larının vaktiyle sahip bulundukları Se-
merkant'ı ele geçirmektir. 1497 ve 1501
yıllarında kısa sürelerle iki defa Semer-
kant'a hâkim oldu. Mâverâünnehir'in ku-
zeyinde güçlenen Özbek Hükümdarı Mu-
hammed Şeybânî Han (1500-1510) Bâ-
bür'ün en tehlikeli rakibi idi. İran'da ise
Şah İsmâil, Safevî Devleti'ni kurmuştu ve
sınırlarını Ceyhun ötesine kadar genişlet-
me gayesini güdüyordu. Bâbür Özbek-
ler'le Ser-i Pül'de girdiği savaşta mağ-

lûp oldu ve Taşkent'teki dayısının yanı-
na sığındı. Ancak uğradığı başarısızlık-
lara rağmen sağlam iradesinin yardımı
ile tekrar eski gücüne kavuştu. Az sayı-
daki Türk ve Moğollar'la birlikte Hindu-
kuş dağlarını aşarak Kâbil'e indi ve kan
dökmeden şehri ele geçirip buraya yer-
leşti (1504). Bütün ayaklanma ve tertip
edilen tuzakları bertaraf ederek Kâbil'de
tutunmaya muvaffak oldu. Semer-
kant'ı da tekrar ele geçirmekten vaz-
geçmemişti. Bu sırada Muhammed Şey-
bânî Han Şah İsmâil tarafından mağlûp
edildi ve öldürüldü (916/1510). Bunun
üzerine Bâbür Safevîler'in yardımıyla Se-
merkant ile Buhara'yı ele geçirdi (1511)
ve Mayıs 1512'ye kadar hâkimiyetini sür-
dürdü. Buna karşılık Şiîler'in bazı istek-
lerini kabul etmek zorunda kaldı. Sün-
nî olmasına rağmen hutbede ve para-
larda Şah İsmâil'in adını zikrettirdi. An-
cak mevcut durum süratle Bâbür aley-
hine gelişme gösterdi ve Safevî kuvvet-
lerinin İran'a dönmesinden sonra Bâbür-
lüler'e karşı galeyan artmaya başladı.
Buhara ve buraya yakın Gucdüvân'da
Özbekler'le Bâbür arasında savaş oldu.
1513 ve 1515'te Hisar Kalesi'nin kaybına
rağmen Bâbürlüler bölgede fırsat kolladı-
lar. 1514 yılında Şah İsmâil Çaldıran'da
Yavuz Sultan Selim karşısında yenilince
Özbekler tekrar Mâverâünnehir'de
güçlendiler ve Bâbürlüler'e karşı tutum-
larını sertleştirdiler. Bâbür artık Semer-
kant'ta tutunamayacağını anladı. Bu se-
beple şansını Afganistan'da merkezi Kâ-
bil olmak üzere yeni bir devlet teşkili
için denedi ve bunda da muvaffak oldu.

1518'de Güney Afganistan seferine
çıktı ve Hayber Geçidi'ni aşarak Sind
bölgesine indi. Bu yılın sonlarında Ku-
nar ile Sind arasındaki topraklara hâ-
kim oldu. 15 Şubat 1519'da 1500 kişiyle
ilk defa Sind nehrini sallarlar geçerek
Pencap ile Cenap nehri yöresini yağma-
ladı. 1398-1399 yıllarında Hindistan'ı istilâ
eden Timurlenk Pencap ve Delhi ha-
valisini kendine tâbi olan Seyyidler'e bırak-
mıştı. Bâbür de atasının mirasçısı
olarak bu topraklarda hak iddia etmiş
ve halkına baskı yapılmaması için de
emirler vermişti.

Kandehar Kalesi'nin fethiyle Hindis-
tan-Afganistan ve İran yolu kontrol al-
tına alındı. Bâbür bu kalede iken Mayıs
1522'de Lahor'dan gelen Devlet Han Lû-
dî ve Âlem Han'la görüştü. Lûdî sarayı-
na yakın olan bu meliklerin yardım ta-
lebi kabul edildi. Bâbür iki yıl zarfında
Pencap'ı üç defa istilâ etti. Ancak Kâ-